

MISLISTI PRIHODNOST (V NEGOTOVIH ČASIH)

Gostujoči uvodnik

Predgovor | 1.20

Datum prejema: 16. 10. 2018

Ljudje v življenju doživljamo različna obdobja. So obdobja, ko se človek počuti ustvarjalnega, upajočega in kot da ga družba podpira. In so obdobja neobgljenosti, ko se zdi, da tako na ravni posameznika kot skupnosti ljudje z nezaupanjem spremljamo dogodke in procese, ki nas obkrožajo in katere soustvarjamo.

Leta 2014, v času, ko sem pisala raziskovalni projekt, v katerem je nastala večina člankov tega tematskega sklopa, se je v Sloveniji veliko govorilo o krizi. Posledice globalne finančne in gospodarske krize je bilo čutili vsepovsod. Mediji, gospodarstveniki, politiki, analitiki in drugi komentatorji so čas, ki smo ga živeli, opisovali kot negotovega in nepredvidljivega, opredeljenega z režimom prekarnosti. Govor o krizi in kriza kot razlagalni koncept sta se občutno zažirala tudi v govorico posameznikov, sploh kadar so opisovali svoje želje, strahove, prizadevanja in načrte. Zdelo se je, da takšen govor še najbolj razjeda opisovanja in načrtovanja, a tudi razmišljanja o prihodnosti, ki so se v tem času zdela še posebej pesimistična. Družbene napetosti in dvome so komentatorji v svojih razlagah povezovali tudi s politično krizo, krizo identitete, zapuščino socializma, postsocializma, individualno in družbeno odgovornostjo ter s »slovenskim nacionalnim značajem«, ki naj bi ga zaznamovala črnogledost in brezupnost.

Antropološke študije so leta 2014 že dlje časa pozorno analizirale primere razumevanja prekarnosti in kriznega na različnih koncih sveta. Meni se je zastavljalo vprašanje, kako se gospodarsko krizo in čas, ki ga ta zaznamuje, živi in razmišlja v specifičnem kontekstu jugovzhodne Evrope. Kako diskurz globalne krize rezonira v območjih, ki se jih v družboslovju že tako ali drugače razume kot krizna? Dele jugovzhodne Evrope so še pred začetkom zadnje globalne finančne krize razumeli kot politično nestabilne in gospodarsko obrobne. Na kakšen način je torej v takem kontekstu treba razumeti koncepta prekarnosti in negotovosti? Kaj bi prinesla premestitev raziskovalnega težišča s stereotipnega preučevanja krizne preteklosti in sodobnosti na zamišljanje prihodnosti?

Moje terenske izkušnje v Srbiji so pokazale, da ljudje strah pred gospodarsko krizo izražajo na podoben način kot v Sloveniji. A vendarle se je zdelo, da se govor o krizi in izraženo nelagodje pred prihodnostjo nekoliko redkeje umešča v metanaracije o koncu socialne države ter o izgubi dela in pravic. Moji sogovorniki in drugi komentatorji

so posledice finančne krize razumeli predvsem kot dodaten udarec že obstoječi gospodarski izčrpanosti in politični otopelosti, v kateri se je znašla Srbija v zadnjih 20 letih. Kot nasprotje situaciji v Srbiji in Sloveniji je kolegica Nataša Gregorič Bon takrat poročala o drugačnem etnografskem primeru v Albaniji. Leta 2014 je bila ta ena redkih držav v Evropi, ki ni bila v recesiji. Posledice globalne finančne krize so tamkajšnji prebivalci kljub temu močno čutili, predvsem zaradi naraščajočega števila povratnikov. Povratniki so (bili) posamezniki, ki so se po razpadu komunističnega režima v Albaniji izselili v Grčijo, Italijo in druge države, od tam pa so leta finančno podpirali svoje albanske sorodnike in vlagali v razvoj lokalnega in državnega gospodarstva, dokler se niso v času globalne gospodarske krize vrnili v Albanijo. Sčasoma je njihova vrnitev postala finančno breme tako za njihove razširjene družine kot tudi za državo samo. Kljub temu, kot kažejo raziskave, so med letoma 2010 in 2013 albanski sogovorniki vztrajno opisovali svojo družbo in tedanje družbene izzive z optimističnimi in upanja polnimi vizijami prihodnosti.

Porajala so se mi naslednja vprašanja: kaj vpliva na različna razumevanja »negotovih« in »prekarnih« časov v omenjenih državah? Kakšen pomen ima frustracija, ki jo ljudje začutijo, kadar je učinek njihovega delovanja omejen zaradi finančne ali politične krize? Gospodarska negotovost določene ljudi hromi pri načrtovanju, drugim pa daje zagon in motivacijo. Kaj botruje dejstvu, da so ljudje, ki se znajdejo v podobnih okoliščinah, različno zaupljivi do časa in prihodnosti? Kako posamezniki in družbe v »kriznih« časih razumejo lastno vlogo v širših gospodarskih in političnih procesih? Na kakšne načine mislijo, ustvarjajo in vplivajo na svoje prihodnosti? Kako bi bilo z etnografsko metodo najbolje zajeti prakse otopelosti in upanja v kriznih časih? Kako dokumentirati in antropološko interpretirati različne naboje osebnih in skupinskih prizadevanj, afektov, želja, strahov in dilem o prihodnosti? Na kakšen način bi raziskovalna pozornost na vsakdanje, nekoherentne, nesorazmerne in nemerljive afektivne, politične in mišljenjske vložke v časovne ureditve prispevala k razumevanju časa in časovnosti?

Januarja 2016 je ARRS predlog raziskovalnega projekta *Misliti bodočnost: Primerjalna antropološka študija pričakovanj v jugovzhodni Evropi* odobril. Začela sem sodelovati z Nino Vodopivec, Miho Kozorogom in Natašo

* Maja Petrovič-Šteger, dr. socialne antropologije, docentka, znanstvena sodelavka, ZRC SAZU, Inštitut za antropološke in prostorske študije, Novi trg 2, 1000 Ljubljana; majapetrovicsteger@gmail.com, majapetrovicsteger@zrc-sazu.si.

Gregorič Bon, s katerimi smo odgovarjali na zastavljena vprašanja. Poglavitni cilj raziskovalnega projekta je bil sistematično preučiti podobnosti in razlike v praksah načrtovanja prihodnosti v Sloveniji, Albaniji in Srbiji.

Na vseh treh etnografskih terenih so se različne skupine ljudi aktivno odzivale na izzive negotovosti na način, ki je pozival k neposrednemu, stvarnemu in pragmatičnemu preoblikovanju političnih, družbenih in gospodarskih dimenzij življenja. Niso nas zanimale prakse, usmerjene le v finančno stabilizacijo regije, marveč družbene iniciative, ki poskušajo sooblikovati in preoblikovati sodobna razumevanja krize, priložnosti, družbe, časa in sveta.

Zato smo se posvetili preučevanju različnih diskurzivnih strategij, materialnih in afektivnih praks, s pomočjo katerih *družbeni podjetniki* in *vizionarji* razmišljajo in načrtujejo svojo prihodnost. V kontekstu projekta smo družbene podjetnike definirali kot ustvarjalne stratege, ki se do prihodnosti ne opredeljujejo le s ponujanjem določenih tržnih izdelkov, marveč osmišljajo alternativne mišljenjske, gospodarske in politične projekte. Zanimala so nas razmišljanja in prakse tistih, ki si prizadevajo konkretno vplivati na osebne in družbene, politične in okoljske scenarije prihodnosti.

Na teren smo se pripravljali tako, da smo izbrano literaturo (s področij antropologije časa, kriznega, upanja, poraza; dvoma; odgovornosti; družbenega podjetništva; vizionarstva; antropologije etike in morale itn.) skupaj brali in oblikovali nabor raziskovalnih vprašanj, prek katerih bi lahko pozneje izvedli antropološko primerjavo. Prav tako smo z določenimi sogovorniki in deležniki sodelovali na intenzivnih delavnicah ter drug drugega občasno obiskali na terenu in opravljali skupinske intervjuje.

Delni rezultat raziskave je ta tematski sklop, ki prinaša šest analiz časovnosti pričakovanja, kot se kažejo v intimnih, afektivnih, diskurzivnih, strateških in pragmatičnih praksah posameznic, posameznikov in skupnosti. Članki prinašajo izvirne poglede na različne konfiguracije sodobne vizionarske in podjetniške subjektivnosti v Albaniji, Srbiji, Sloveniji in Indiji.

Treba je izpostaviti, da sta dva članka – Ane Jelnicar in Jane Šimenc – nastala v intelektualnem dialogu z našim projektom, a predvsem na osnovi gradiva, zbranega v kontekstu njunih lastnih raziskovalnih projektov. Oba članka sta še posebej dragocena za naš tematski sklop, saj eden z zgodovinskega, drugi pa s sodobnega vidika prevprašujeta vlogo vizionarstva in podjetništva v etnografskih kontekstih Indije in Slovenije.

Vsi avtorji smo bili pozorni na prakse nastajanja in načine, na katere ljudje oblikujejo osebne in skupinske razlage čutenja in ustvarjanja sveta. Naš namen je bil nasloviti tako občutke nelagodja kot motivacije, ki jih naši raziskovanci in sogovorniki občutijo zaradi različnih zamišljenih ali

realnih stigmatizacij ali samostigmatizacij, zaradi negotovosti ali nezanesljivosti, medtem ko premišljujejo o lastnih in skupinskih prihodnostih.

Prispevki ne tematizirajo družbene in psihološke analitične kategorije upanja le kot čustvene drže ali strateškega trenutka, marveč kot obliko spoznavnega in materialnega poznavanja in obvladovanja sveta. Osredinjanje na trenutke upanja omogoča vpoglede v situacije, v katerih imajo ljudje – ali trdijo, da imajo – različne vire in zmožnosti za organizacijo prihodnosti v materialnem in čustvenem pomenu.

Avtorji so s svojimi analizami mišljenjskih matric v Albaniji (Nataša Gregorič Bon), alternativnega razumevanja ekonomije v Sloveniji (Nina Vodopivec), družbenega aktivizma in oblikovanja sebstva v Sloveniji (Miha Kozorog), zagonskih podjetij in vizij v kontekstu medicine in zdravja v Sloveniji (Jana Šimenc), vloge vizionark v misijonarski zgodovini Indije (Ana Jelnicar) ter ideje družbene odgovornosti, »miselne revščine« in »miselnega izobilja« v Srbiji (Maja Petrovič-Šteger) pokazali, da določeni vizionarski projekti in projekti družbenega podjetništva ustvarjajo vzporedne, alternativne prostore aktivnega zamišljanja drugačnih družbenih razmer. Te pa ključno oblikujejo ne le razumevanje prihodnosti, ampak spreminjajo posameznikova in skupinska ravnanja s sedanostjo.

Ti članki so prav tako prispevek k antropologiji podjetniških praks. Medtem ko obstajajo številne gospodarske in statistične študije o pomenu podjetniških praks za regionalno gospodarstvo, skorajda ni sistematičnih in primerjalnih antropoloških analiz kulture družbenega podjetništva v jugovzhodni Evropi. Naša raziskava je zapolnila to vrzel.

Prav tako je naša želja dokumentirati razmišljanje o prihodnosti določenim sogovorncem dala možnost, da svobodno izrazijo svoje ideje ter jih postavijo ob bok stereotipnim in dramatičnim pripovedim iz sveta medijev, gospodarskih, finančnih in političnih poročil. To je poseben dosežek naše raziskave, saj je gojenje kritičnega pogleda na vse močnejšo ekonomizacijo družbe in znanosti velikega pomena. Gospodarstvo se čedalje bolj uveljavlja kot osrednji kulturni okvir in analitično orodje, ki organizira sodobno družbo. Ekonomizacija družbe in podjetniška racionalnost nista zajeli le gospodarstva, temveč tudi načine, kako razumemo, dojemamo, mislimo realnosti (in z njo vred tudi znanost).

Procesi zamišljanja prihodnosti in usmerjanje pogleda na krizo zunaj gospodarskih kategorij ter preučevanje družbenega ozračja, ki omogoča ali zavira spremembe, imajo torej zmožnost preobražanja. Predvsem so v veliki meri zaznamovani z moralnimi, afektivnimi (občutenja skrbi, zaupanja, odgovornosti) in telesnimi izkušnjami. Doprinos teh člankov je ravno v pozornem analiziranju različnih epistemoloških, a tudi moralnih temeljev odnosa, ki ga imamo do časa v sodobni družbi.